

KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN TÜRKİYE’DE ÇALIŞANLARIN ÖRGÜTLENMESİNDE ORTAYA ÇIKARDIĞI BELLİ BAŞLI SORUNLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ali Tüerer¹

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, küreselleşme sürecinin Türkiye’de çalışanların örgütlenmesinde ortaya çıkardığı belli başlı sorunları ortaya çıkarmak biçiminde belirlenmiştir. Araştırma literatür tarama modeliyle yapılmış betimsel bir araştırmadır. Bu araştırma kapsamında önce modernleşme, postmodernizm, küreselleşme kavramları ile ilgili kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. Arkasından modernleşme ve küreselleşme süreçleri içinde çalışma yaşamında, iş yaşamında ortaya çıkan değişiklikler ve bu değişikliklere bağlı olarak çalışanların örgütlenmesinde ortaya çıkan belli başlı sorunlar ile ilgili saptamalarda bulunulmuştur. Daha sonra da Türkiye’nin kendine özgü modernleşme, kapitalistleşme süreci ile ilgili temel bulgulara yer verilmiş; Türkiye’nin kapitalistleşme sürecine geç girmesi nedeniyle ve çalışanların henüz temel örgütlenme hakkına, sosyal güvenceye kavuşamadığı bir noktada içine girilen küreselleşme sürecinin iş yaşamında ve sendikal örgütlenme alanında ortaya çıkardığı sorunlara yer verilmiştir. Sonuç ve öneriler bölümünde ise sendikal hareketin küreselleşme sürecinde yaşadığı belli başlı sorunlarla baş edebilmesi için bazı önerilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Modernleşme süreci, Postmodernizm, Uluslaşma, Küreselleşme, Sendikalaşma

---

¹ Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Görevlisi,
Email: aturer@hotmail.com

AN EXAMINATION ON THE MAJOR ISSUES OF THE ORGANIZING OF THE LABOURERS CAUSED BY GLOBALIZATION

Ali Tüner

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine to uncover form of major problem in the organization of workers in Turkey. The study is descriptive study made of literature research model. In this scope of research, a conceptual frame work related to modernism and post modernism, concept of globalization is run at first. Afterwards, determination was made on arising issues about changes according on the working life and business life through the process of modernization and globalization, and problems post by these changes. Then, problems revealed in working life and union organization field by the time workers didn't have rights of fundamental organization and social security yet because of Turkey's late introduction to capitalization process were presented. Several recommendations to cope with union movements problems during globalizations process were given at conclusion and recommendation section.

Keywords: The Process of Modernization, Postmodernism, Nationalism, Globalization, Unionization

1. GİRİŞ

Avrupa'da modernleşme esas olarak tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci içinde anlamını bulmuştur. Ulus devletler bu sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı-Türk Modernleşme sürecine damgasını vuran asıl olgu ise siyasi birlik arayışıdır. Var oluşu ulus devlet eliyle sürdürülenin dünya kapitalist sistemine bağlanma yolunda yürümeye bağlı olması Türk modernleşmesinin belirleyici özelliğidir. O yüzden Türkiye'de endüstriyel altyapının örgütlenme biçimi, iş yaşamı, iş yaşamı içinde ortaya çıkan işçi sınıfının kendine özgü ruh hali, buna bağlı olarak da sendikal, siyasal örgütlenmeler Avrupa'da yaşananlardan oldukça farklı gelişmiştir.

Bu düşünceden yola çıkılarak bu araştırmanın amacı, küreselleşme sürecinin Türkiye'de çalışanların örgütlenmesinde ortaya çıkardığı belli başlı sorunları ortaya çıkarmak biçiminde belirlenmiştir. Bu araştırma amacına ulaştığında Türkiye'nin kendine özgü modernleşme ve küreselleşme süreçlerinde emekçilerin hak arama mücadelelerinin önündeki belli başlı engeller ile bu engellerin ulusal ve uluslar arası kaynaklarının daha iyi görülebileceği umulmaktadır.

Araştırma literatür tarama modeliyle yapılmış betimsel bir çalışmadır. Bu araştırma kapsamında önce modernleşme ve postmodernizm, küreselleşme kavramları ile ilgili kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. Arkasından küreselleşme süreci içinde çalışma yaşamında, iş yaşamında ortaya çıkan değişiklikler ve bu değişikliklere bağlı olarak çalışanların örgütlenmesinde ortaya çıkan belli başlı sorunlar ile ilgili saptamalarda bulunulmuştur. Daha sonra da Türkiye'nin kendine özgü modernleşme, kapitalistleşme süreci ile ilgili temel bulgulara yer verilmiş; Türkiye'nin kapitalistleşme sürecine geçirmesi nedeniyle ve çalışanların henüz temel örgütlenme hakkına, sosyal güvenceye kavuşmadığı bir noktada içine girilen küreselleşme süreci içinde sendikal örgütlenme alanında yaşanan sorunlara yer verilmiştir. Sonuç ve öneriler bölümünde ise sendikal hareketin küreselleşme sürecinde yaşadığı belli başlı sorunlarla baş edebilmesi için bazı önerilere yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Toplumsal değişim, kültürel, düşünsel, inançsal kaynaklardan beslenen kendine özgü bir iklimde ve mecrada gerçekleşmektedir. Toplumsal değişimde çevrenin etkisi önemlidir. Çevrede tehdit olarak algılanabilecek ge-

lişmeler, toplumsal sitemlerde değişimi başlatacak savunma mekanizmalarının ortaya çıkmasında rol oynarlar. Fakat değişimde asıl belirleyici unsur, varlığın sürdürülebilmesi yolunda sistem içinde atılması gereken adımlardır. Çoğu kez başka türlü yola devam etmenin mümkün olmadığı durumda değişim zorunlu hale gelir. Burada T. Khun'un paradigmalara için öne sürdüğü gibi yenilik peşinde koşulmadığı halde yine de yeniliğin ortaya çıktığı çelişkili bir mekanizma söz konusudur (Khun, 1991, s.94-104). O nedenle bir toplumsal değişim sürecine yön verecek belirleyici adımların ne olacağını görebilmek için; önce bu adımların ortaya çıkmasına yol açan sistem dışı-sistem içi ayak bağlarına; bu ayak bağlarının hangi sosyal ilişkiler içinde, nasıl bir düşünsel, inançsal geleneğe ve ihtiyaca dayalı olarak sistemin bileşenleri haline geldiğine bakmak gerekir.

Uluslaşma ve modernleşme, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde ortaya çıkmış iç içe geçen, birbirlerini destekleyen süreçlerdir. Ulusu hazırlayan temel unsurlar arasında bir topluluğun var oluşunu sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu ve sahip olduğu; kendisinin şekillenmesine neden olan ve kendisi tarafından şekillendirilen dil, ruhi şekillenmiş biçimi, duyuş, algılayış, davranış biçimleri, örgütlenme deneyimi, kurumlaşma gibi bütün maddi manevi değer yargıları sayılabilir (Heyd,1979: 2008-348).

Modernleşme sürecine erken giren toplumlar için medeniyet toplumlarının sahip olduğu kültürün uluslararası alanda birikmiş özel bir bileşenidir. Oysa modernleşme sürecine geç girmiş toplumsal yapılar için medeniyet, kendi dışında ortaya çıkmış, fakat modernleşme yoluyla sahip olunması gereken teknik yaratışları ifade eder. Uluslaşmanın modernleşmeyi hazırladığı teknolojik bakımdan görece daha az gelişmiş olan Türkiye gibi ülkelerde bu nedenle gelenek daha belirleyici olmaktadır (Erdentuğ, t.y : 25).

Modernleşme (Modernite) kavramı tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci içinde ortaya çıkmıştır. Avrupa'da toprak köleliğinin yerini ücretli iş gücüne bırakabilmesi, iş gücünü burjuvazinin dilediği gibi kullanabilmesi için bireyin kilisenin kontrolünden çıkması, özgürleşmesi, yasalar karşısında eşit olması gerekmiştir. "Özgürlük, laiklik, bilimsel düşünce" kavramları kapitalizmin geliştiği süreçte bu ihtiyacı karşılamıştır. Gerçekten de Avrupa'da sanayi devrimleriyle teknoloji de, ulaşım, bankacılık, iletişim alanlarında olağanüstü bir gelişme yaşanmış; modernleşme sürecinin ürünü olarak genç ulus devletler ortaya çıkmıştır.

Düşünce alanında ise modernleşme süreci içinde her alanda ortaya çıkan doğrular; kuramlar, sistemler tartışılmaz niteliğe bürünmüştür. Tutarlı ve

değişmez yargılara, yasallıklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Aynılıklara, benzerliklere, standartlaşmaya vurgu yapılmıştır. Üretimin sanayileşmeye dayalı olarak gelişmesi bilgi üretimine, bilginin teknolojiye dönüştürülmesine, bu alanda yüksel standartlaşmaya, bürokratikleşmeye bağlıdır. Bu nedenle modernist süreçte bilgi, giderek kültürler üstü nesnel ve evrensel hale gelmiştir. Neden sonuç ilişkisi içinde, akıl yürütme yoluyla ulaşılamayacak sonuç yoktur. Dünyevileşme(sekülerleşme)-laikleşme, özgürlük ve özerklik arayışı, kuralcılık, bürokrasi, homojenlik-tekdüzelik, mekanik bir dünya anlayışı; nesnel olana bağlılık, bilimcilik, akılcılık (rasyonalizm), tarihselcilik; Pozitivizm, her alanda bütünlüğe genellemelere varma, evrensel olana ulaşma arayışı ve ulusalcılık Avrupa’da modernleşme dönemine damgasını vuran kavramlar olmuştur. Bu kavramsal, kurumsal alt yapı üzerinde kapitalizm gelişirken, işgücü topraktan bağımsızlaşmış, kapitalist gelişmeyi ateşleyen, sermaye birikimini oluşturan belirleyici unsur olmuştur (Kale, 2002).

Postmodernizm kavramı ilk kez A. Toynbee tarafından kullanılsa da 1970’li yıllardan itibaren başta J.F. Lyotard olmak üzere Avrupalı kuramcılar tarafından geliştirilmiştir. Kuantum kuramının, Thomas Khun’un, J.Habermas’ın, Feyerabend’in kavramın içinin doldurulmasında önemli katkıları olmuştur. Küreselleşme ile içine girilen süreç içinde bu kavram bir düşünme ve yaşama biçimini ifade edecek biçimde kullanılmaya başlanmıştır (Aydın,2006).

Postmodernizm öncelikle evrenin bir kaos olduğunu, bu kaosa bir anlam vermeye çalışmanın da anlamsız olduğunu savunmaktadır. Postmodernizm “tek”in hâkimiyetini yadsımakta, mükemmel toplum arayışına karşı çıkmakta, bir yandan çok kültürlülüğü, çoğulculuğu her kültürün teşvik edilmesini savunurken diğer yandan özgürlük, eşitlik, adalet gibi eski kavramların, ideallerin eski anlamlarını yitirdiğini savunmaktadır. Görecelik, eklektizm (ne olsa gider yaklaşımı), öznellik kullandığı belli başlı kavramlardır (Lyotard, 1990: 161-167, Rust,1993; Kale,1997).

Postmodernist anlayış içinde küreselleşme süreci dünya 1990’lardan itibaren hızlanmıştır. Küreselleşme ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşme, fikirlerin, görüşlerin, pratiklerin, teknolojilerin küresel düzeyde kullanılması, üretimin tüketime dönük yeniden tasarımı, sermaye dolaşımının evrenselleşmesi, dünyanın tek pazar haline gelmesi, sınırsız rekabet, serbest dolaşım, ulusal sınırları aşan yeni ilişki ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. (Kaçmazoğlu, 2002: 49).

3.2 Modernleşme-Küreselleşme Süreçlerinde İş Yaşamının Organizasyonu ve Kontrolü ile Küreselleşmenin İş yaşamında Yol Açtığı Yeni Sonuçlar

Modernizm döneminde hızla büyüyen kapitalist işletmelerde giderek karmaşıklaşan emek sürecinin belirli standartlar temelinde organizasyonu ve kontrolü; Taylorizm, Fordizm gibi üretim modelleri eliyle gerçekleştirilmiştir.

Taylor işçilerin iş süreci içinde pasifize edilerek makinenin basit bir uzantısı durumuna getirilmesini savunmuştur. Bunun için üretim sürecinin sistematik bir analizi yapılmalı, bazı ilkeler doğrultusunda küçük parçalara ayrılmalıdır. İşin sistematik analizi sonucunda, üretim sürecindeki her parça ve işin nasıl ve ne kadar zamanda yapılacağına standartları belirlenmeli, buna bağlı olarak da teşvik edici bir ücret sistemi geliştirilmelidir. Taylor'a göre emek süreci işçilerin bilgi ve becerilerinden arındırılmalı, üretim sürecinde tasarım uygulamadan ayrılmalıdır. Bu model kapitalist üretim içinde parça başına ücret sisteminin temellerini oluşturmuştur. Fordist iş organizasyonunda ise Taylorist ilkelere göre üretim sürecindeki küçük parçalara bölünen işler, yapılış sırasına göre bir hatta dizilmekte, böylece üretimde zaman daha etkili bir biçimde kullanılabilir. İş nesnesinin üretim sürecinin gerektirdiği işlem sırasına göre dizilmiş makineler ve iş istasyonları boyunca hareket etmesiyle Fordist montaj hattı (bant sistemi) ortaya çıkmıştır (Ansal,1996).

Posmodernist İçerikte kullanılan "özgürlük", "çok kültürlülüğe saygı" gibi kavramlar küreselleşme sürecinde gerginlik bölgelerinde barışın, katılımcılığın, demokratik yeniden yapılanmanın ortaya çıkmasına hizmet etmemiştir. Küreselleşmenin akıl hocalarından S.Huntington 1990'larda geçmişteki iki kutuplu soğuk savaş döneminin yerini giderek medeniyetler arası çatışma ve gerginliklere bıraktığı gibi saptamadan hareket ederek; uluslar üstü tekellerin çıkarları doğrultusunda kapitalizmin yeniden tasarımı için etnik yapılanmalara dayalı bölgesel politikalarından ve Batı ile İslam ülkeleri arasındaki medeniyet çatışmalarından yararlanılmasını önermiştir (Huntington, 2010: 25).

Küreselleşme, ulusal hükümetlerin ekonomik rollerini azaltmış, küresel rekabet ülkelerden çok, uluslararası şirketler arasında sürmeye başlamıştır. Uluslararası yatırımcılar yatırım için en ucuz emek, en düşük vergi, en az çevre koruma yasaları ve en fazla kar talep etmektedirler. Küreselleşme

işsizlik, adaletsizlik, bölgeler arası uçurum, bölgesel gerginlikler, çatışma, silahlanma, dünyanın ekolojik dengesinin bozulması gibi dünyanın önündeki temel sorunları çözmek bir yana daha da derinleştirmiştir. Sürecin taşıyıcıları, küreselleşme süreci içinde artan belirsizlik ve kaostan uluslar üstü tekellerin sürece hâkimiyetini pekiştirmek amacıyla süreci yönetmek için yararlanmaktadırlar. Bu amaçla bilgi ve bilişi üretimi ile iletişim sektöründeki temel yapıların kontrolüne ve yönetimine özel önem vermektedirler. Diğer yandan da yaratılan karmaşa içinde iş yaşamının yeniden örgütlenmesi yoluyla emekçilerin gücü kırılmaya çalışılmaktadır. Bunu daha iyi anlamak için küreselleşmenin iş yaşamında yol açtığı karmaşanın parametrelerinin iyi anlaşılması gerekmektedir (Balay, 2004: 61-82).

Küreselleşme, Kapitalizmin Modernizm dönemindeki standartlaşmaya, bürokratikliğe, üretimde mekanikliğe, üretimin esas olarak dev işletmeler yoluyla sürdürülmesine son vermiştir. Küreselleşme sürecinde kapitalist üretici troykanın temel taşıyıcı unsurları bilgi üretimine bağlı olarak bilişi ve iletişim sektörü, gen teknolojisi, uzay teknolojisi ve nükleer teknoloji olmuştur. Diğer yandan emeğin niteliğinde köklü bir dönüşüm yaşanmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte emek bileşenlerinin yapısı değişmiş, çalışma koşullarında, çalışma koşullarının örgütlenmesinde köklü değişiklikler yaşanmıştır (Ansal, 1996).

Ekonomik faaliyetlerin tüketici tercihlerine göre, tüketime dönük sürdürülmesi ile birlikte, modernist dönemin Taylorist, Fordist üretim yapısı hızla değişmeye başlamıştır. Kitlesele üretim, işbölümü, standartlaşma ve tam gün çalışmanın yerini esnek çalışma koşulları, belirli süreli (part-time) çalışma, parça başı çalışma almaktadır. Bunlara bağlı olarak da üretim çekirdek işletmeler etrafında kümelenen küçük işletmelerde örgütlenmekte, taşeronlaşma hızla yaygınlaşmaktadır. Üretimde bilgisayar kullanımı hızla artmaktadır. Bütün bunlar emeğin sendikal ve siyasal örgütlenmesini doğrudan etkilemektedir (Ansal,1996; Şafak, 2005).

Yeni çalışma düzeni, taşeronlaştırma tekno-kapitalizm koşullarında bir yandan emeğin maliyetinin düşmesine buna karşın işsizliğin daha hızlı bir biçimde büyümesine yol açmakta, diğer yandan işçilerin sendikalaşmasını güçleştiren koşullar ortaya çıkarmaktadır. Toplu sözleşme düzeni bundan olumsuz etkilenmektedir. Aynı iş kolundaki işçiler arasında vasıflı-vasıfsız işçi farklılaşması; buna bağlı olarak hem alınan ücret hem de çalışma koşulları yönüyle çalışanların arasındaki farklılıklar giderek artmaktadır. İş olanla olmayan arasındaki ruh halindeki farklılaşma birlikte mücadele için

bir araya gelmeyi önleyen bir rol oynamaktadır. İşsiz kalma korkusu, daha iyi koşullar talep etmenin önünde engel haline gelmiştir. Sendikalar işçi sınıfının genel çıkarları ve kazanımları için (rneğin aşgari ücret tabanının yükseltilmesi için) daha az, o iş kolunda çalışanların özel çıkarları için daha fazla mücadele etmeye başlamışlardır (Rust, 1993; Ansal, 1996; şafak, 2005).

Bu değişiklikler bir yandan emeğin tabanında genişlemeye yol açarken, diğer yandan emekçilerin yaşam koşullarının birbirlerinden farklılaştığı ve giderek emekçileri birbirine yabancılaştıran karmaşık bir durum yaratmakta, emekçiler arasında ortak bir sınıf bilinci geliştirme çabalarını zorlaştırmaktadır. Ekonomik zenginlikten daha fazla pay alan, çalışma koşulları daha iyi olan, yerini görece sağlamlaştırmış çalışanlar ile kötü koşullarda, işsiz kalma tehdidi altında çalışmak durumunda olan, işini kaybetmemek için her baskıya boyun eğmek durumunda kalanların talepleri, ruh halleri, moral dayanakları sınıf mücadelesi için bir araya gelişi zorlaştırıcı bir rol oynamaktadır. Part-time çalışma, parça başi çalışma, esnek çalışma gibi yeni yöntemler, ırk, cinsiyet ve vasıf düzeyine dayanan ayrımcılığın kullanılması, sendikasızlaştırma için koşulları olgunlaştırmaktadır (Ansal, 1996; şafak, 2005).

Küreselleşmenin alışma yaşamına kattığı bazı olumlu süreçlerden de söz edilebilir. Japonya ve ABD gibi üretim merkezleri yeni post-Fordist retim sistemleriyle mikroelektronik bazlı teknolojileri devreye sokarak üretimi küçük ve istikrarsız pazarlara ve değişken tüketicici tercihlerine uyum sağlayabilecek esneklikte yeniden düzenlemektedirler. Toplam kalite yönetimi gibi, zamanında üretim gibi, kalite kontrol çemberi gibi uygulamalar, çalışan memnuniyeti gibi kavramlar getiren post Fordist retim mekanizması; işçiden kalite bilinci geliştirmesini, kaliteyi kontrol edebilmesini, gerektiğinde üretim sürecine müdahale ederek inisiyatif almasını beklemektedir (Ansal,1996).

Fakat bütün bunlar sıfır hata payı ile çalışmak suretiyle üretimde maliyetin düşmesine ve zamanın en ekonomik kullanılmasına fırsat verirken; belki bir grup işçiyi memnun ederken, işçilerin genel olarak yaşamlarında olumlu bir değişikliğe yol amamaktadır. Amerika'da herhangi bir yüksek öğrenim bitirmemiş kesimler için geçerli olan iřėc saat ücretleri 1973-1993 arasında 11.85 dolardan 8,64 dolara gerilemiştir. Japon imalat sektöründe 1975-85 yılları arasında verimlilik % 117.3 artarken reel ücret artışı

sadece % 5.9 olmuştur. Fransa'da 1969-1973 arasında %2.6 olan işsizlik oranı bugün %11'in üzerine çıkmıştır (Ansal,1996;).

Az sayıda işçi bu süreçte merkezdeki şirketin tam zamanlı elemanı olarak, çeşitli sosyal haklara (sağlık sigortası, ücretli izin vb.), görel olarak iş güvencesine, bazı eğitim olanaklarına ve şirket içinde yükselme şansına sahip olabilmektedir. Ancak çevre şirketlerdeki işçiler ya da aynı şirketlerdeki yarım zamanlı ve/veya sözleşmeli çalışanlar bütün bu haklardan mahrum kalmakta ve çok düşük ücretlere razı olmak zorunda bulunmaktadırlar (Ansal,1996).

3.3 Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sendikalar, Sendikal Yaşam

Bu topraklarda Tanzimat Fermanı'nı izleyen dönemde "Osmanlıcılık", II. Meşrutiyet'ten itibaren ise "Türk etnik kimliği" etrafında sürdürülen siyasi birlik arayışı, Osmanlı-Türk modernleşme sürecini ateşleyen belirleyici unsur olmuştur. Avrupa'da modernleşme sürecinin temel karakteristik özellikleri olan yüksek standartlaşma, bürokrasicilik, ulusçuluk, aynılık, bilimcilik arayışları esas olarak endüstriyel üretimin, sanayinin, gelişmesine hizmet etmişlerdir. Oysa Türkiye'deki aynılık arayışı ve bürokrasicilik geleceksel merkezîyetçi anlayışın bir ürünüdür. Bilimcilik ise ulus devleti güçlendirmek için kullanılan araçtır. Kapitalist sosyo-ekonomik biçimlenme içinde ulusçuluk, kapitalist aktörlerin belirli bir pazara hâkim olması anlamına gelirken; Türkiye'de kapitalistleşme, uluslaşmayı sürdürmenin maddi alt yapısını oluşturmak için devlet eliyle özel girişimci yetiştirmek anlamına gelmiştir (Türer, Mayıs 2012).

Modernleşme sürecinin kendine özgü bu doğası nedeniyle Türkiye'de endüstriyel altyapının örgütlenme biçimi de, iş yaşamı da buna bağlı olarak sendikal, siyasal örgütlenmeler de Avrupa'da yaşananlardan oldukça farklı gelişmiş ve gelişmektedir. İngiltere işçi sınıfı hareketi (Çartistler), işçilerin 1837-1938'lerde parlamentoda temsil edilebilmeleri, 10 saatlik iş günü için verdikleri "genel oy hakkı" mücadelesi içinde ortaya çıkmıştır. İngiliz İşçi Partisi işçi sınıfının siyasi temsilcisi olarak bizzat bu şekilde gelişen, güçlenen sendikalarca kurulmuştur. Avrupa'da sendikacılık, toplu sözleşme süreci, sosyal devlet gibi Avrupa ölçütlerinin oluşmasında işçi sınıfının sendikal ve siyasal mücadelesi belirleyici rol oynamıştır. İşçi sınıfı bunun için azımsanamayacak bedeller ödenmiştir (Beer,1965: 76-77).

Türkiye'de ise siyasi partilerden hiç biri bir sınıfın, bir topluluğun çıkarlarını parlamentoda temsil etmek amacıyla kurulmamıştır. Aldıkları eğiti-

min sonucunda devşirilen asker-sivil siyasi elitlerin temel amacı, devleti diğerlerinden daha iyi birlik halinde tutacak şekilde yönetmek ve gclendirmek ile ilgili olmuştur. Sonuçta son derece merkezize bir tarzda oluşan ve yönetilen bir devlet aygıtı ortaya çıkmıştır. Türkiye’de bölünme parçalanmaya dönük tehdit algısı nedeniyle eğitim esas olarak tek tip insan yetiştirecek biçimde örgütlenmiş ve sürdürülmüştür. O nedenle mesleki eğitim, mesleki kişilik sahibi insan yetiştirme gibi bir kavram modern eğitim anlayışı içinde kendine yer bulamamıştır (Türer, Mart 2012).

Bugün Türkiye’de meslek eğitimi ortaöğretimin yalnızca %43’ oluşturmaktadır. Bu %43’n içinde meslek okulu olup olmadığına bir türlü karar veremediğimiz İmam-Hatipler de girer. Meslek okullarından mezun olan gençlerin önemli bölümü okullarda öğrendikleri mesleği yapmamaktadırlar. Üniversiteden mezun ettiklerimizin önemli bir kısmı da öyledir. Türkiye, niversite mezunlarını yeniden meslek edindirme kursuna alan bir ülkedir. Elinde belgesi olmadan su tesisatçılığı yapan arkeologlar; polislik yapan, güvenlik görevlisi olan matematik öğretmenleri ülkenin sıradan görüntüleridir. Baloğlu 1990 da TÜSİAD için yaptığı bir araştırmada, her yüz kişiden doksan beşinin herhangi bir mesleğe hazırlanmadan yaşıma atıldığını saptamıştır (Türer, Mart 2012, Baloğlu,1990: 43).

Meslek kavramının iini sadece, geçimi sağlayacak araç olarak doldurmak yanlıştır. Aynı zamanda meslek, sosyal ve psikolojik ihtiyaçların karşılandığı, yaşımdan doyum sağlanan bir alandır. O nedenle mesleki algı bireyin kendini ifade ediş biçimi, yaşıam biçimi, insanın yaşıamını anlamlandırma biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Mesleki kimlik algısı gelişmiş toplumlarda iş bölümü, uzmanlaşma, uzmanlaşmaya olan sayęı, emeğe sayęı dolayısı ile insana sayęı daha da gelişmiştir. Türkiye’de ise henüz bütün meslekler belgeye bağlanabilmiş değildir. Mesleklerin mesleki eğitime esas olacak standartları belirlenmiş, programlaştırılmış değildir. Devlet, hala temel belirleyici istihdam alanı olmaya devam etmektedir. Ekonominin önemli bir bölümü kayıt dışıdır. Toplumumuzda emeğe verilen değer düşüktür. Devletin belirleyici olduğu ve kontrol ettiği ekonomik yapı içinde, kendi zgr iradesi ile birleşik bir işçi sınıfı hareketi de gelişememiştir. Bu nedenle sendikal kazanımlar daha çok sınıf mücadelesine değil, devletin bütün olarak modernleşmesine kapitalist dünya içinde yer almasına bağlı olarak gelişebilmiştir. Sendikal hakların, sosyal hakların Batılı ülkelere göre oldukça cılız ve geri alınabilir durumda olmasının başlıca nedeni de budur (Türer, Mart 2012).

Modernleşme sürecinde temel kazanımlara sahip olamayan, yeterince siyasal ve örgütsel bilince sahip olamayan bir sendikal yaşamın, küreselleşme süreci ile gelen karmaşa içinde kendini koruması ve yeni koşullara uygun bir biçimde kendini yeniden yapılandırması mümkün olmamıştır. Siyasal iktidarlar küreselleşme ile gelen yeni çalışma biçimlerini işçileri bir birine düşürmek, onları kendilerine bağlamak yolunda kullanmışlar, kullanmaktadırlar. Bu koşullarda iş gücü piyasası, sermaye sahipleri için sendikasızsızlaştırma sürecinde ucuz iş gücü avcılığı, vasıfsız işçiler için bir dilim eklemek uğruna her şeye boyun eğme anlamına gelmektedir. Sivil toplum örgütlerinin güçsüz, sendikal örgütlenmenin parçalanmış ve dağınık olduğu, sosyal devlet geleneğinin henüz kurumsallaşamadığı, sendikal kazanımların pamuk ipliğine bağlı olduğu Türkiye gibi kapitalist gelişme süreci içine girece geç giren ülkeler üzerinde; küreselleşmenin etkileri çok daha ağır, çarpıcı ve dramatik olmaktadır.

Türkiye, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP) 2011 İnsani Gelişim Raporu'na göre 187 ülke arasında 92. sırada bulunmaktadır. İş kazalarında ise Avrupa'da birinci, dünyada üçüncü sıradadır. Ülkemizde her yıl yaklaşık 300 bin iş kazası meydana gelmekte; bu kazalarda her yıl ortalama 1072 işçi hayatını kaybetmektedir. Son on yılda iş kazasına kurban giden işçi sayısı 10 bin 723'dür. Getirilen grev yasakları, taşeronlaşma yoluyla sendikasızsızlaştırma faaliyetleri, iş yerlerinde, madenlerde sıkça ortaya çıkan kazalar, patlamalar, artan işçi ölümleri Türkiye'de sıradan görüntüler arasında yer almaktadır (Doğan, 2012; C.H.A., 2011).

Türkiye 'de üretimin devlet kontrolünde sürdürüldüğü koşullarda yeterince sanayileşme ve kentleşme nedeni ile sendikacılık ve sendikal haklar yeterince gelişmemiştir. Grev hakkı 1961 anayasası ile anayasal hak haline gelmiştir. Türkiye sendikal özgürlük ve sendikalaşma hakkının korunmasıyla ilgili 87 sayılı İLO sözleşmesi ile kamu hizmetlerinde örgütlenme hakkı ve çalışma koşullarının belirlenmesi ile ilgili 151 sayılı ILO sözleşmesini 1993'de kabul etmiştir. Kamu görevlilerinin örgütlenme hakkı 1995'te kabul edilebilmiş; memur sendikaları ancak 2001 yılında çıkarılan 4688 sayılı yasayla yasal hale gelebilmiştir. İlk toplu sözleşme görüşmesine 2012 yılında oturabilen kamu sendikalarının henüz grev hakkı yoktur. (Kaya, 2000)

Bu ülkede grev ancak "belirli şartlar altında" serbest, çoğunlukla yasaktır. Dayanışma grevi yasak olmasına rağmen grev kısıcılığı yasal olmasa da serbestçe kullanılabilir. Susurlukta sendikalaşmak isteyen YÖRSAN işçilerinin 2007 yılında başına gelenler hatırlardadır. Sendika üyesi olduk-

ları için 400 işçi işten çıkarılmış yerine yeni işçiler alınmıştır. Örnekler çoğaltılabilir. Balıkesir’de faaliyet gösteren İŞBİR Sentetik gibi pek çok şirket çekirdek birim dışında bütün işlerini taşeron eliyle yaptırmakta; bünyesinde sendikalaşmaya asla izin vermemekte, işçilerine maaşlarını sürekli iki üç ay gecikmeli vermekte ve sendikaya giren işçilerini hemen işten atmaktadır.

Bir iş yerinde toplu sözleşme yetkisi alabilmesi için, sendika o işkolundaki işçilerin %10’unu örgütlemek zorundadır. Kamu emekçileri ayrı sendikalarda örgütlenmek zorundadırlar. Ulusal düzeyde yapılan çerçeve anlaşmaları, işletmeler düzeyinde yürütülen toplu pazarlıkların hareket alanını daraltmaktadır. Kamuda işkolları düzeyinde toplu sözleşme yapılamamaktadır. Özel sektörde ise grup sözleşmeleri fiilen işkolu sözleşmelerine dönüşmüştür. Bütün bunlar İLO’nun özgür pazarlık ilkesine (İLO 98/4) aykırıdır (Şafak 2006).

Türkiye de iş güvencesi, sendikal güvence, toplu sözleşme yapma güvencesi pamuk ipliğine bağlıdır. Her an geri alınabilir ve zaman zaman da alınmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 100. konferansında (2011) sendikal hakları ihlal etme ILO sözleşmelerine uymama, işten atma ve sendikacılara yönelik baskılar nedeniyle Türkiye’yi kara listeye (aplikasyon listesine) almıştır. Bu konferansta Türkiye’nin altına imza attığı sendikal hakları düzenleyen 87 ve 98 sayılı ILO sözleşmelerine uymadığı, Sendikalar Yasasını hâlâ meclis’ten geçirmediği; sendikal nedenlerle işten atmaların Avrupa’da yüzde 66’sının Türkiye’de yaşandığı belirtilmiştir. Sendika üyesi her 5 metal işçisinden 3’ünün işten atıldığı; sendikacıların sadece sendikal faaliyette buldukları için gözaltına alınıp tutuklandıkları; sendika eylemlerinde polisin aşırı güç kullandığı belirtilmiştir. İLO’nun 101. Uluslararası Çalışma Konferansının başladığı gün Türkiye’de havacılık sektörüne grev yasağı getirilmiştir. Ardından bu nedenle eylem yapan 305 çalışan işten çıkarılmıştır (11 Haziran 2011 Radikal Gazetesi).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2010 verilerine göre çalışabilir iş gücü Türkiye’de 25 Milyon 512 bindir. İstidam edilen iş gücü 22 Milyon 165 bin, kayıtlı işsiz sayısı ise 3 Milyon 261 bindir. Demek ki Türkiye’de 2010 yılında çalışabilir nüfusun %13,1’i işsizdir. (TÜİK, 2010).

2008’de 3.5 Milyonu kayıt dışı olmak üzere Türkiye’de 13 Milyon civarında ücretli ve yevmiyeli çalıştığı belirlenmiştir. Aynı dönemde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı sendikalara üye aidatı ödeyen işçi sayısını 849.000 bin olarak açıklamıştır. Bu rakamlar değerlendirildiğinde sendikalı işçi sayısının toplam işçi içindeki payının %6,5’larda olduğu ortaya çıkar. Bu

oran toplu sözleşme için yetkili olma sınırının da (%10) altındadır. Demek ki Türkiye'deki hiçbir sendika yasal anlamda toplu sözleşme görüşmesi yapmak için yeterli üye sayısına gerçekte sahip bile değildir. 1980'li yıllarda iki buçuk milyona yakın sendikalı işçi olduğu hatırlanacak olursa sendikal yaşamdaki bu durumun vahameti daha iyi anlaşılacaktır. Toplam 3 Milyon civarındaki kamu görevlisinden ise 1 Milyon 195 bini sendikalıdır. (TÜİK,2008,Şafak,2009)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizde sendikal hareketin günümüzde yaşadığı belli başlı sorunların temelinde, Osmanlı-Türk Modernleşme döneminin kendine özgü bir biçimde gelişmesi nedeniyle işçilerin-emekçilerin temel haklar doğrultusunda verdikleri mücadelede örgütsel birlikteliği henüz sağlayamamış olmaları ve bu nedenle de kazanımlarının güvence altında olmaması yatmaktadır. Soğuk savaş döneminin sona erdiği 1990'lardan itibaren postmodern anlayışın gelişmesine bağlı olarak içine girilen küreselleşme süreci içinde üretimin yapısında ve iş yaşamında, sendikal yaşamda köklü değişiklikler ortaya çıkmıştır. Türkiye sendikal hareketi modernleşme sürecinin devlet odaklı merkezîyetçi gelenek içinde sürdürülmesinin yanı sıra küreselleşme koşullarından kaynaklanan ilave sorunlar ve saldırılarla da karşı karşıya kalmıştır. Küreselleşme süreci içinde etnik, dinsel mezhepsel, ideolojik aidiyet duygularındaki canlanma; işçilerin emekçilerin temel hak ve çıkarlar doğrultusunda bir araya gelmesini güçleştirirken; emekçileri bölme-yönetme politikalarını kolaylaştıran bir rol oynamaktadır.

Dünya'da ve Türkiye'de küreselleşme sürecinde yaşanan belli başlı değişiklikler şöyle özetlenebilir.

Küreselleşme sürecinde, Taylorist, Fordist üretim mekanizmalarının yerini, Neo Fordist üretim mekanizmaları almış, kalite çemberi, müşteri memnuniyeti, toplam kalite yönetimi, yalın üretim, tam zamanında üretim gibi kavramlar, esnek çalışma, Part Time çalışma, parça başı çalışma gibi yeni üretim modelleri ve teknikleri geliştirilmiştir.

Uluslar üstü tekellerin kontrolünde üretim büyük ölçüde bilgisayarlaşmış, bilgi üretimi ve dolaşımının kontrolü, ileri teknoloji kullanımı önem kazanmış, üretim nükleer enerji, gen teknolojisi, mikro teknoloji gibi alanlarda yoğunlaşmıştır.

Merkezdeki çekirdek üretim ile stratejik üretim alanlarını uluslar üstü tekeller elde tutmuşlar, daha az teknoloji gerektiren üretimi işgücünün ucuz olduğu ülkelere kaydırmışlar, vasıfsız emeğin kullanıldığı alanları taşeronlara devretmeye başlamışlardır. Üretimin ortadaki “çekirdek” konumundaki büyük şirketlerle, etraflarında halkalar oluşturan “uydu” konumundaki tedarikçi firma ağları biçiminde yeniden organize edilmiş, şirketlerin yapısı değişmiştir.

Taşeronlaşma, esnek üretim, parça süreli çalışma, parça başı çalışma, zamanında üretim, sıfır hata payıyla üretim (yalın üretim) gibi düzenlemeler sonucunda üretimde verimlik olağanüstü artarken, bunun işçilere yansması hep olumsuz olmuştur. Ücretler düşük kalmış, işsizlik, sendikasılaşma hızla yaygınlaşmıştır. 1990’lardan itibaren hızlanan küreselleşme sürecinde kaybeden hep emekçiler olmuş; sosyal devlet, sendikal haklar, siyasal kazanımlarda sürekli gerileme görülmüştür.

Üretimin stratejik bölümünde yüksek vasıflı, ekip çalışmasına yatkın, gerektiğinde üretime müdahale edecek nitelikte vasıflı işçiler kullanılır ve bunlara yüksek ücret ödenirken; üretimin büyük bölümünde vasıfsız işçi kullanılmaktadır. Bu durum işçiler arası farklılaşmayı derinleştirmiş, ortak çıkarlar etrafında bir araya gelmeyi zorlaştırmış, işçilerin mücadele azimlerini olumsuz etkilemiştir.

Esnek üretim, parça süreli çalışma, parça başı çalışma gibi üretim teknikleri işçilerin arasında ırk, cinsiyet, inanç ayrımcılığının, etnik ayrımcılığın körüklenmesinde araç olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır.

Kapitalizmin devlet güdümünde ve görece geç geliştiği Türkiye’nin küreselleşme süreci içinde işçi sınıfı birleşik, bağımsız siyasal bir hareket olarak ortaya çıkamamış; birlikte mücadele geleneği geliştirememiş; haklarını mücadele içinde elde edememiş ve güvence altına alamamıştır. O yüzden işçi sınıfının kazanımları hep pamuk ipliğine bağlı kalmış, hükümetlerin tasarrufuna bağlı kalmıştır.

Türkiye’de son otuz yılda sendikalı üye sayısı hızla düşmüştür. İşsizlik hızla yükselmiş, işçi kazalarında ölümler artmıştır. Kamu sektöründe geçici işçi, sözleşmeli işçi uygulamaları, özel sektörde taşeronlaştırma hızla yaygınlaşmıştır.

Türkiye’de kamu sektörü ayrı sendikalarda örgütlenmeye zorlanmıştır. Sendikal örgütlenmenin önünde %10 barajı gibi engeller devam etmektedir. Pek çok büyük işletme işçilerin sendikalaşmasını önlemek için hala büyük bir direnç içindedir. Kamu sektöründe grev, özel sektörde dayanışma grevi

hala yasaktır. Sendikacılar üzerindeki baskılar ve tutuklamalar sürmektedir.

Türkiye İLO sözleşmelerine uymadığı için kara listeye alınmıştır.

Küreselleşme sürecinde emekçiler aleyhine gelişen bütün bu olumsuzlukların, bir yönüyle de emeği ile yaşama tutunanların daha insanca yaşam yolunda daha etkili ekonomik ve siyasal mücadele içine girebilmeleri için koşulları bir anlamda olgunlaştırdığı söylenebilir. Ancak emekçiler bu koşulları değerlendirecek örgütsel deneyimden ve liderlikte yoksundurlar. Küreselleşme süreci içinde siyasal mücadelenin önemi her zamankinden daha fazla artmıştır. Her alana müdahale etmeyi kendinde meşru hak olarak gören merkezîyetçi, bürokratik devlet yapısı nedeniyle günlük ekonomik çıkarlar ve sendikal haklar için mücadele ile siyasal mücadeleyle iç içe geçmektedir. O nedenle her türlü etnik, dini, ideolojik ve cinsel ayrımın ötesinde emekçilerin bağımsız ekonomik demokratik, sendikal ve siyasal taleplerinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Sendikalar, mesleki eğitimin bölgelerin ihtiyaçları doğrultusunda ve bölgelerdeki mesleki aktörlerin katıldığı örgütsel yapılar içinde yeniden örgütlenmesinin savunucusu olmalıdırlar. Belgesi olmayan iş yapamayacağı bir iş yaşamının taraftarı olmalıdırlar. İş yerlerinde işçi sağlığı için gerekli önlemlerin alınmasını, belli sayıda işçi çalıştıran işyerlerinin mesleki eğitime katkı vermesini, bünyelerinde kreş açmalarını ısrarla talep etmelidirler. İşçi eğitiminde, emeğin statüsünün yükselmesinde daha aktif rol üstlenmelidirler.

Çerçeve ulusal sözleşmeler ücretlerin, sosyal hakların alt sınırlarını belirlemelidir. Sendikalar İş kolu düzeyinde işkolunun özelliklerine bağlı olarak hak arama mücadelelerini serbestçe yürütebilmelidirler. İşçi haklarını ilgilendiren bu gibi temel konularda bütün sendikalar (başta %10 barajı olmak üzere, kamu emekçilerinin ayrı sendikalarda örgütlenmesi gibi İLO standartlarına uymayan her türlü uygulamanın kaldırılması, hukuksuz işten atmaların, grev yasaklamalarının son bulması, her türlü sendikasızlaştırma girişimleri, İLO sözleşmelerinin iç hukuk kuralları haline getirilmesi için) birlikte mücadele vermelişlerdir.

Emeği ile geçinenlerin, asgari ücretin insanca yaşamayı sağlayacak şekilde yükseltilmesi, ücret adaletinin sağlanması, haksız işten atmalara, sendikasızlaştırmaya, işçi ölümlerine karşı her türlü etnik, dinsel, ideolojik, cinsel ayrımı bir kenara iterek bir araya gelmelerinin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. İşsizlik, yoksulluk, ücret adaletsizliği, keyfi işten atma-

lar, iŒi ölümleri karŒısında emekçiler hem ekonomik, hem de siyasi anlamda kendi kalıcı ve etkili örgütsel kanallarını (iŒ yeri temsilciliğini daha aktif kılmak, bölgelerde gen iŒi, kadın iŒileri için ortak örgütlenme fırsatları yaratmak gibi) oluŒturmak durumundadırlar.

KAYNAKÇA

ANSAL, Hacer. Esnek retimde iŒiler ve Sendikalar. Ankara: BirleŒik Metal iŒ yayınıları 1996. (<http://metalworkers.tripod.com/yayin/esnek0.htm> adresinden alınmıŒtır.)

AYDIN, Hasan EleŒtirel Aklın iŒiđında Postmodernizm, Temel Dayanakları ve Eğitim Felsefesi, Eğitimde Politika Analizleri ve Stratejik AraŒtırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2006.

BALOĞLU, Zekai. Türkiye’de Eğitim: Sorunlar ve DeđiŒime Yapısal Uyum nerileri -TÜSİAD 1990 Raporu-, 2. Basım, İstanbül: Apa Ofset Basımevi, 1990.

BALAY, Refik. KreselleŒme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt: 37, sayı: 2, 2004.

BEER, Max. Sosyalizm Tarihi. ev: A. Cerrahoğlu. İstanbül: İstanbül Matbaası, 1964.

CHA (Cihan Haber Ajansı). Türkiye İnsani GeliŒmiŒlikte 92. Sırada, 2.11.2011 (<http://www.haberler.com/bm-raporu-turkiye-insani-gelismislikte-92-sirada-3102251-haberi/>’dan alınmıŒtır.)

Doğan, Noyan. İŒ Kazaları Kaderimiz mi?, Hürriyet Gazetesi, İstanbül:16.4.2012, (<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/20353032.asp>’dan alınmıŒtır.)

ERDENTUĞ, Nermin. Türkiye’de ađdaŒ eğitim ve Kültür Münasebetleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınıları.

HEYD, Uriel. Türk Ulusçuluğun Temelleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.,1979.

HUNTINGTON, Samuel P. Medeniyetler atıŒması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması.ev:M.Turhan-C.Soydemir.7. Baskı, İstanbül:Okuyan Us Yayınıları, 2010.

KAÇMAZOĞLU, H. B. Doğu-Batı atıŒması Açısından GloballeŒme. Eğitim AraŒtırmaları Dergisi, Anı yayınıları Sayı: 6, Ocak,2002.

KALE, Nesrin. DOĞU_BATI – Yeni DŒnce Hareketleri zel Sayısı-Mayıs-Temmuz 2002.

KALE, Nesrin, Postmodernizm Hermeneutik ve Eğitim. Ankara: A.. Eğitim. Bil. Fak. Der. c. 28. sayı.2, 1997.

KAYA, Ali Pir. 2000’li yıllarda Türkiye’nin İLO serüvenine kısa bir bakıŒ; imento iŒveren Dergisi, Sayı 4, Cilt 15 Temmuz 2001 (<http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale217.pdf>)

KHUN, Thomas S.. Bilimsel Devrimlerin Yapısı. Çeviren: Nilüfer Kuyaş. İstanbul: Alan Yay., 1991.

LYOTARD, Jean François, Post Modern Durum Çeviri. Ahmet Çiğdem, İstanbul: Ara Yayınları, 1990

Radikal Gazetesi, (11 Haziran 2011)

ŞAFAK, Can. (Kristal-İş Toplu Söz.Md.) Sendikalar da Değişecek 2005, (www.sendika.org sitesinden alınmıştır.)

Şafak, Can. (Kristal İş Toplu Söz. Md.) Sendikalar Eriyor. 2006. (http://www.kuyレル.com/modules/AMS/article.php?storyid=162 sitesinden alınmıştır.)

ŞAFAK, Can. (Kristal İş Toplu Söz.Md.) İşçilerin Sendikalaşma Oranı Yüzde 6,51 (http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=21713)

TÜRER, Ali. Osmanlı-Türk Toplumsallaşma Sürecinde Modern Eğitimin Ortaya Çıkış Özelliklerinin Sosyal, Siyasal, Eğitimsel Yaşantımızdaki Etkileri Üzerine Bir İnceleme. 1. Uluslar arası Eğitim Sosyolojisi Sempozyumu, Ankara, Mayıs 2012.

TÜRER, Ali. Türkiye’de Mesleki-Teknik Eğitimin Yeniden Yapılandırılması Önündeki Engeller Üzerine Bir Değerlendirme ve Bir Okul Reformu Önerisi. Mesleki Eğitim, Sanayi Ve Yüksek Teknoloji 2023 Kongresi (TASAM): İstanbul, Mart 2012.

TÜİK (2008), Hane Halkı İş Gücü Araştırması, Sayı, 193. 2008

TÜİK (2010), Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Temel İş Gücü Göstergeleri. Sayı: 77. 2010

Türkiye İstatistik Kurumu, Kamu Sektörü İstihdamına İlişkin Veriler, 2012

VAL de, Rust. Postmodernizm ve Eğitime Yansımaları. Çev: K.İnan Birikim Dergisi, sayı 49, Mayıs 1993.